

УДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Розглянуто теоретичні аспекти фінансового забезпечення діяльності суб'єктів малого підприємництва. Визначено напрями удосконалення податкового інструментарію державного регулювання розвитку малого підприємництва.

The theoretical aspects of the financial support of small businesses. The ways of improving tax instruments of regulation of small businesses.

ВСТУП

Розвиток малого підприємництва в Україні є необхідною умовою економічного зростання, ефективної реструктуризації виробництва, розв'язання проблем зайнятості, підвищення рівня життя населення. Мале підприємство є необхідною умовою формування середнього класу, створення надійного фундаменту громадянського суспільства. Проте інтенсивний розвиток малого підприємництва структур не може відбуватися без втручання держави. Держава як інституційна основа розвитку національної економіки і суспільства повинна брати активну участь у формуванні сприятливих умов функціонування підприємницьких структур.

Зазначена проблематика перебуває в полі зору вчених, її різні аспекти досліджуються у працях таких українських науковців, як: Я. Берсуцький, З. Варналій, В. Геєць, А. Дегтяр, М. Долішній, В. Колот, І. Комарницький, М. Корецький, В. Кредісов, О. Кужель, О. Лебединська, А. Пасхавер та ін. Проте, незважаючи на цінність проведених досліджень, окремі аспекти проблеми розвитку малого підприємництва залишились не вирішеними. Так, потребують подальшого дослідження теоретичні аспекти фінансового забезпечення діяльності суб'єктів малого підприємництва.

РЕЗУЛЬТАТИ

Враховуючи досвід країн, де розвиток підприємництва пройшов довгий і суперечливий шлях, можна виділити кілька напрямів державного регулювання розвитку малого підприємства, таких як фінансово-кредитна, організаційно-технічна, інформаційна та консультативна підтримка тощо. Важливу роль при цьому відіграють механізми державного економічного впливу на діяльність суб'єктів підприємницької діяльності. До них, зокрема, належить вплив держави на ринкові процеси через використання важелів кредитно-грошової, податкової, амортизаційної, цінової, валютної, зовнішньоекономічної політики.

Якщо у системі державної підтримки найважливішим, найвпливовішим і найбажанішим для суб'єктів підприємницької діяльності елементом є фінансово-кредитна підтримка, то у системі державного регулювання особливе за значенням місце посідає такий елемент економічного регулювання, як оподаткування підприємницької діяльності, дослідженню проблем якого приділяється багато уваги в науковій

літературі.

Державна фінансово-кредитна підтримка та оподаткування, по суті, є антонімами, вони відображають фінансово-економічні відносини між державою і ринковими суб'єктами з приводу перерозподілу коштів. У першому випадку перерозподілу підлягають кошти державного бюджету з метою стимулювання та активізації розвитку суспільно важливих для процесів та форм господарювання, у другому — відбувається відчуження коштів окремих ринкових суб'єктів та їх акумуляція в державному бюджеті. Проте при розробці державної економічної політики в сфері підприємництва необхідно враховувати, що якщо помилки у побудові системи фінансово-кредитної підтримки спроможні призвести до порушень ефективності розподілу ресурсів, то помилки у побудові податкової системи обходяться економіці значно дорожче та мають значно небезпечні наслідки. На підтвердження цього можна навести наступні аргументи.

Бюджетною концепцією Лаффера стверджується, що перевищення певної межі податкового навантаження на суб'єктів господарювання має наслідками пригнічення ділової активності в країні, скорочення рівня інвестицій, падіння обсягу національного виробництва, що, в свою чергу, призведе до звуження бази оподаткування та зменшення доходу державного бюджету [1, с. 95].

Також доведено існування прямої залежності між недосконалістю податкової системи в країні і ступенем тінізації її економіки, що було підтверджено на практиці досвідом перехідних економік. З такою ж проблемою зіткнулася економіка України. Поширення тіньових відносин у вітчизняній економіці було спричинено саме недосконалістю податкової системи, зокрема надмірним податковим навантаженням на економічних суб'єктів, непрозорістю законодавства та відсутністю належного контролю за його дотриманням [4, с. 36].

Таким чином, робота щодо аналізу сучасного стану, удосконалення та підвищення ефективності системи оподаткування має надзвичайну важливість в умовах розвитку ринкових відносин. Тому доцільно докладніше зупинитися на теоретичних та практичних аспектах оподаткування підприємницької діяльності і, зокрема, діяльності суб'єктів малого підприємництва.

Загальновідомо, що для ефективного виконання функцій податкова система має відповідати ряду якісних та кількісних

умов. Кількісні умови ефективності функціонування податкової системи, головним чином, спрямовані на запобігання перевищення певного рівня загального податкового навантаження на ринкових суб'єктів. Взагалі, в економічній теорії виокремлюють наступні складові податкового навантаження:

— пряме податкове навантаження, яке дорівнює повному обсягу податкових сум, що сплачують в бюджет платники податків певної країни;

— непряме податкове навантаження, тобто витрати, пов'язані з процедурами розрахунку, сплати та адміністрування податків, які несуть як державні органи, так і платники податків. Рівень цього виду навантаження знаходиться у прямій залежності від досконалості та простоти чинної податкової системи;

— прихований податковий тягар, котрий пов'язаний з руйнівним впливом податків на ринкову саморегуляцію. Економісти-теоретики вказують на той факт, що переважна більшість державних службовців не має необхідного рівня розуміння економічних процесів і тому чим більше влада намагається "коригувати" ринкові процеси, тим більше перекосів виникає в економіці і тим менше вірогідність оптимального, найбільш ефективного розподілу ресурсів між економічними суб'єктами в країні [4, с. 156].

Для того, щоб бути ефективною, податкова система повинна накладати мінімально можливе сукупне податкове навантаження на суб'єктів підприємницької діяльності. Як свідчить світовий досвід, вилучення державою у платника податків 30—40% його доходів спричинює процес скорочення заощаджень, а отже і інвестицій в економіку. Більше того, вилучення понад 40—50% доходу повністю руйнує стимули до ділової активності і розширення виробництва. Тобто, у такому випадку податкова система виявляється не тільки неефективною, але й несе в собі загрозу для функціонування легальної економіки.

До якісних умов ефективного функціонування податкової системи можна віднести наступні. Ефективна податкова система має задовільно виконувати фіскальну функцію, тобто забезпечувати збір коштів, у обсягах, які є мінімально достатніми для виконання державою її соціально-економічних функцій. Виконання фіскальної функції на користь держави є єдиним призначенням і єдиною причиною виникнення податкової системи.

Податки повинні бути значною мірою економічно нейтральними. Тобто податки повинні головним чином виконувати фіскальну функцію, служити інструментом збирання доходів державного бюджету, а не засобом впливу на прийняття економічних рішень ринковими суб'єктами.

Узагальнення результатів опитувань підприємців приводить до висновку, що однією з найгостріших проблем діяльності більшої частини суб'єктів малого підприємництва є проблема пошуку та отримання фінансових ресурсів, необхідних для авансування процесу господарства [3, с. 124]. Тому особливе значення для розвитку сектора малого підприємництва має проблема державного сприяння в фінансовому забезпеченні суб'єктів малого підприємництва.

У цьому напрямі можна виділити наступні види фінансово-кредитної підтримки малого підприємництва: пряме державне фінансування; пряме державне кредитування; недержавне кредитування; державне гарантування кредитів та недержавне гарантування кредитів.

У системі фінансово-кредитної підтримки найбільш обтяжливим для бюджету країни є пряме безповоротне фінансування окремих суб'єктів малого підприємництва та пільгове оподаткування. Взагалі, фінансування підприємництва державою вважається неринковим і тому недоцільним засобом державного впливу на розвиток економічних процесів. Але, незважаючи на це, на практиці

дотування залишається поширеним важелем економічної політики багатьох країн. Наприклад, сума щорічних дотацій з бюджету США малому бізнесу складає 300 млрд дол. [3, с. 98].

Разом з цим, навіть у високорозвинених країнах пряма державна підтримка або надається тим малим структурам, діяльність яких є важливою для розвитку національної економіки, або має соціальну забарвленість. В Україні ж через відсутність у держави можливостей пряма фінансова допомога практично відсутня. На сьогодні основним засобом фінансової підтримки малого підприємництва є банківський кредит.

Щодо кредитування взагалі, то можна відмітити, що банківські установи не бажають мати справи з таким "клієнтом", як мале підприємство. Причин цього декілька: відсутність застави, занадто короткий та малий розмір позики, значний ризик та незначні прибутки в абсолютному вираженні порівняно з кредитуванням більш значних позичальників. Таким чином, самі по собі малі підприємства не є сьогодні привабливими клієнтами для банків. Поряд з цим, діючі на ринках ставки кредитних ресурсів, занадто високі для малих підприємств, роблять банківські кредити недоступними для даного сектора економіки. Тому в ситуації, яка склалася, державні позики мають стати реальним джерелом формування фінансових ресурсів малого підприємництва.

Але це у довгостроковій перспективі за умов достатності бюджетних коштів. Поки ще на державному рівні фінансовою підтримкою підприємництва займаються лише декілька структур, таких як Український фонд підтримки підприємництва, комітет сприяння розвитку підприємства тощо. У реалізації державної політики сприяння розвитку підприємства в Україні активна роль належить також Державній службі зайнятості України, яка згідно з чинним законодавством надає безвідсоткові кредити безробітним для заняття підприємницькою діяльністю [1, с. 64]. На жаль, як показала практика, зазначені структури та обсяги їх кредитування не можуть задовольнити існуючий великий попит з боку суб'єктів малого підприємництва щодо отримання фінансово-кредитної допомоги. Враховуючи обмежені фінансові можливості держави, фінансово-кредитна політика повинна будуватися на принципах широкого залучення різних недержавних джерел фінансування. Недержавні організації, місія яких полягає у формуванні сприятливих умов для розвитку підприємства, зокрема у фінансовій сфері, створюються за рахунок нагромадження капіталів підприємців, підприємницьких структур комерційного характеру, комерційних банків тощо. Завдання держави — стимулювати цей процес і створювати для нього відповідні умови.

Одним з важливих напрямів підтримки малого підприємства може стати запровадження державою механізму стимулювання комерційних банків до надання позик (пільгових позик) малим підприємствам. Його істотним елементом може бути звільнення від оподаткування банківських коштів, що спрямовуються у фонд кредитів малому підприємству та надання державної гарантії повернення позики. Варто поширити і новітні банківські послуги на сектор малого підприємства, а саме, факторинг, фінансовий лізинг та овердрафт.

Крім банківських установ, необхідно також стимулювати розвиток фінансового небанківського сектора в Україні, який формується на основі розвитку фондів підтримки підприємства, включаючи інноваційні та інвестиційні фонди, страхові та лізингові компанії, фінансово-кредитні установи, гарантійні фонди тощо.

Зокрема, фінансові і кредитні ринки України, що сформувалися за останні роки в Україні, не забезпечують потреб підприємницьких структур у фінансово-кредитних ресурсах.

Тому для вирішення проблеми фінансового забезпечення, суб'єкти малого підприємництва повинні самоорганізуватися, зокрема, в товариства взаємного фінансування, які існують, наприклад, в Іспанії. Такі товариства створюються за рахунок добровільних внесків і відіграють значну роль у вирішенні проблеми покриття тимчасових фінансових потреб суб'єктів малого підприємництва своїми силами, без залучення бюджетних коштів.

Світова спільнота також бере участь у процесі інвестування малого підприємництва. У цьому аспекті великого значення надається співпраці з Світовим банком, Європейським банком реконструкції і розвитку, Фондом "Євразія", Фондом відродження, Фондом "Ноу-хау". Серед країн, що надають фінансово-технічну допомогу українським підприємствам, найактивнішими є США, Німеччина, Великобританія, Канада. Отже, міжнародна фінансово-технічна допомога в Україну надходить і є важливим напрямом розвитку міжнародних економічних зв'язків, і українська сторона повинна ефективніше використовувати іноземну допомогу та активніше виявляти свою позицію у взаємовідносинах з міжнародними фінансовими організаціями [3, с. 27].

Важливим фактором, який позитивно вплине на формування фінансового забезпечення малого підприємництва, може стати застосування різних форм державного і недержавного забезпечення гарантій повернення позикових коштів підприємницькими структурами. Тільки так можна зменшити ризик неплатежу позикодавцями й усунути одну з основних перешкод кредитування малого бізнесу. Так, за звітами Адміністрації малого бізнесу США, портфель гарантованих позик, які отримали понад 185 тис. малих підприємств, перевищує 27 млрд дол. [1, с. 46]. Механізм державного гарантування кредитів для малого підприємництва базується, головним чином, на авторитеті держави як безперечно платоспроможного й відповідального гаранта позик. Гроші за гарантованими позиками надаються під гарантію держави компенсувати майже всю суму боргу (до 90%) у випадку неплатоспроможності позичальника. Гарантія держави значно зменшує ризик інвестиційної операції для фінансово-кредитної установи, тому кредитор зацікавлений у здійсненні угоди і встановлює більш низькі процентні ставки для позичальника.

Недержавне гарантування може відбуватися різними закладами гарантування кредитів: комерційними організаціями, банками, приватними фінансовими установами, іноземними інвесторами, товариствами взаємного гарантування, громадськими організаціями тощо. Кожен з них самостійно або разом, через створення гарантійного фонду (до складу учасників якого може входити й держава), надає гарантії за суб'єктив підприємницької діяльності перед фінансовими установами. Функціонування цих закладів відіграє значну роль у вирішенні проблеми кредитування малих підприємств. Але для того, щоб вони існували, потрібне певне державне сприяння через створення відповідних мотиваційних механізмів зацікавленості в цій діяльності, а саме надання пільгових умов їх функціонування. Мало того, держава повинна виступати у ролі резервного гаранта та кредитора й завжди підтримувати такі корисні утворення.

Крім цього, система гарантування кредитів може бути дворівневою, за прикладом Японії. У систему японської системи гарантування кредитів для малого підприємництва входить державна Корпорація страхування кредиту і 52 префектурні асоціації кредитної гарантії, що діють на комерційній основі. Надаючи гарантію повернення кредиту, асоціація страхує 70—80% суми гарантії в державній Корпорації страхування кредиту. У разі банкрутства боржника — суб'єкта малого підприємництва — всі фінансові зобов'язання переходять до асоціації-гаранта, якій, у свою чергу, державна Корпорація відшкодовує значну частку збитків у вигляді страхової суми [3, с. 141]. Така систе-

ма дає можливість розподілити ризик від неповернення підприємницькими структурами кредитів.

Підсумовуючи все вищевикладене, можна констатувати, що, незважаючи на наявність позитивних зрушень у розвитку малого підприємництва в Україні, існують проблеми, які перешкоджають його повноцінному розвитку. Однією з найгостріших у діяльності більшої частини суб'єктів малого підприємництва є проблема пошуку та отримання фінансових ресурсів. У світовій практиці у вирішенні фінансово-кредитних проблем малого підприємництва головна роль відводиться державі, основне завдання якої — сприяти розвитку підприємництва, стимулюючи різні форми і методи державної та недержавної підтримки. Але обмеженість державних коштів в Україні, призначених для прямого фінансово-кредитного впливу, потребує запровадження широкої мережі недержавних важелів цього процесу. Отже, фінансово-кредитна допомога малому підприємству має формуватися в таких напрямках:

- стимулювання комерційних банків та інших фінансових небанківських установ до надання позик та розширення послуг малим підприємствам шляхом звільнення від оподаткування тих коштів, що спрямовуються у фонд кредитів малому підприємству, та надання державної гарантії повернення позики;

- переорієнтація бюджетних коштів, спрямованих на фінансово-кредитну підтримку малого сектора економіки, з прямого забезпечення фінансовими ресурсами до формування фондів для надання послуг з метою стимулювання процесу кредитування малого підприємства;

- активізація процесу створення та діяльності недержавних гарантійних та страхових установ для обслуговування малого підприємства через створення відповідних мотиваційних механізмів зацікавленості в цій діяльності, а саме надання пільгових умов їх функціонування;

- більш ефективне використання іноземної допомоги та активне виявлення своєї позиції у взаємовідносинах з міжнародними фінансовими організаціями;

- сприяння процесу самоорганізації суб'єктів малого підприємства у вирішенні своїх фінансово-кредитних проблем шляхом створення установ взаємного фінансування та гарантування.

ВИСНОВКИ

Враховуючи світовий досвід та особливості розвитку вітчизняної економіки, доцільно шукати новітні методи фінансування і кредитування малого сектора економіки. Тільки на цій основі можна досягти найбільш повного задоволення фінансових потреб підприємницьких структур і забезпечити сприятливі умови для активізації розвитку малого підприємництва.

Література:

1. Варналій З.С., Кузнєцова І.С. Державна регуляторна політика в сфері малого підприємництва: [монографія] / З.С. Варналій, І.С. Кузнєцова — К.: Інститут економічного прогнозування, 2002. — 243 с.
 2. Господарській кодекс України від 16 січня 2003 // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 18, 19—20, 21—22. — Ст. 144.
 3. Смовженко Т.С. Державна політика сприяння розвитку підприємництва: [монографія] / Інститут регіональних досліджень НАН України. — Львів: Вид-во ЛБІ НБУ, 2004. — 589 с.
 4. Юринєць В., Лондар С. Закономірності розвитку тіньової економіки в Україні / В. Юринєць, С. Лондар // Економіст. — 2008. — № 10. — С. 36—38.
- Стаття надійшла до редакції 04.10.2012 р.